

3 Deelpersoonlijkheden en mythen

*De hele santemekraam*¹

In hoofdstuk 1 is al genoemd dat ook binnen gemeenschappen (volkeren, culturen) dominante en ondergeschikte deelpersoonlijkheden aan te wijzen zijn. In de mythen² van zo'n gemeenschap zijn deze gemakkelijk te herkennen. Mythen zijn net als sprookjes symbolische verhalen. De deelpersoonlijkheden krijgen hierin godennamen. Het verhaal van alle goden, halfgoden, helden en slachtoffers samen laat zien hoe een cultuur omgaat met deze delen; welke 'mogen' en welke onderdrukt zijn. Daarmee wordt ook duidelijk welke eigenschappen binnen een persoon in die cultuur benadrukt of naar het onbewuste verdrongen worden. Mythen en de bijbehorende rituelen hebben daardoor een stabiliserende werking op een samenleving.

Maar iedere maatschappij evolueert na verloop van tijd. Op zo'n moment komt er behoefte aan andere primaire deelpersoonlijkheden en daardoor veranderen de mythen langzaam mee, waardoor bepaalde goden meer of minder) status krijgen of andere verhalen ontstaan. Het Christendom vormt hierop geen uitzondering. Bepaalde delen van de Bijbel kregen na enige tijd de status apocrief ('verborgen', of zelfs 'vals', zoals zeker Protestanten ernaar keken). Deze verhalen werden uit de Bijbel verwijderd of kregen een waarschuwing mee.

Invloeden van diverse religies in West-Europa

Onze Westerse maatschappij is in de loop van de geschiedenis beïnvloed door diverse mythologieën. De allereerste mythische verhalen kennen we niet, omdat deze niet op schrift zijn gesteld. Wel zijn er kunstuitingen, waaruit het één en ander kan worden afgeleid.³

¹ Santemekraam, znw. de, in de zegswijze de hêle santemekraam, het hele zootje Lett. santekraam = kraam met 'santen' of heiligenbeelden. (Jan Pannekeet Westfries woordenboek. 1984)

² Een mythe (Oud-Grieks: mýthos = gesproken woord) is een verhaal dat de oorsprong van de schepping of van een bepaald volk verklaart en waarin vaak goden, vreemde wezens en/of helden centraal staan. Een mythe bevat 'waarheden' die zin- en betekenisgevend zijn voor de mens binnen die gemeenschap.

³ Afbeeldingen naar voorbeelden uit de Steentijd.

⁴ Deskundigen dateren de oudste rotsschilderingen uit de grot van Lascaux op 15.000 jaar voor onze jaartelling, de jongste op 10.000 jaar v.C.

Veel rotsschilderingen uit de Steentijd⁴ stellen jacht- en inwijdingsrituelen van mannen voor. Maar uit ongeveer dezelfde tijd zijn er veel Moedergodin-beeldjes gevonden bij vroegere nederzettingen. Ze staan bekend als de 'Steentijd-venussen'.

De vrouwelijke vruchtbaarheid had kennelijk evenveel status als de mannelijke jacht-kwaliteiten. Je zou voorzichtig kunnen concluderen dat vrouwelijke deelpersoonlijkheden in de Steentijd niet onder deden voor de mannelijke.

Ook bij de Kelten⁵ stond de Moedergodin in hoog aanzien. Deze mythen zijn bekend uit Romeinse beschrijvingen van de Galliërs⁶. Later schreven Christelijke missionarissen die naar Schotland en Ierland waren uitgezonden (waar de Keltische cultuur langer dan elders in Europa stand hield) deze mythische verhalen op. De Keltische boomheiligdommen waren vaak aan godinnen gewijd. Na de kerstening werden ze omgedoopt tot kapelletjes waar slechts één enkele 'godin', Maria, aanbeden werd.

Natuurlijk gebeuren dit soort veranderingen niet van de ene op de andere dag; er gaan meestal generaties overheen. Vormen van religie blijven vaak tijdenlang naast elkaar bestaan, al of niet in het geheim, afhankelijk van de mate van repressie.

Rond het begin van onze jaartelling trokken Germaanse stammen vanuit Noord- en Oost-Europa onze contreien binnen. Hun religie bracht het paternalisme met zich mee. We kunnen dit terugvinden in de archetypen uit de Germaanse mythologie, met Wodan als mannelijke oppergod.

Ook niet te onderschatten is de Grieks-Romeinse invloed: onze maatschappij is nog steeds (via de Romeinen) grotendeels op het Griekse ideaal gebaseerd en dus hebben dezelfde (paternalistische) deelpersoonlijkheden van toen nu nog steeds min of meer de voorkeur.

Toch bestonden er in de Romeinse tijd (vanaf 50 v. Chr.) in de provincie Zeeland nog minstens twee stenen tempels gewijd aan de inheemse godin Nehalennia (waarschijnlijk is dit de Latijnse transcriptie voor de naam voor een lokale godin). Bij Domburg zijn tempelbrokstukken en beeldjes opgegraven van deze Moedergodin met kinderen aan de borst, hondjes op schoot, of met manden fruit⁷. De Romeinen bestreden zulke lokale godsdiensten niet, maar lijfden ze min of meer in.

Vanaf de 4e eeuw krijgt het Joods-Christelijke monotheïsme steeds meer invloed en wordt onze maatschappij definitief paternalistisch. Het meer vrouwelijke cyclische denken van de meergoden-godsdiensten verdwijnt. Het vieren en meeleven met de jaarlijkse terugkeer van het leven in de lente en het sterven van de natuur in de winter en het daarmee samenhangende idee van wedergeboorte

maken plaats voor rechtlijnigheid: de Schepping vond maar eenmaal plaats en de uiteindelijke afrekening (de Dag des Oordeels) zal ook eenmalig zijn.

In je droom word je wakker.

Je kijkt uit het raam, dat uitzicht biedt op het plein. De lucht is raar oranje.

Opeens schiet het je weer te binnen: Vandaag is het de Dag des Oordeels en iedereen is het verdikkeme vergeten!

Je gooit de ramen open en schreeuwt: "Mensen, mensen, let op, vandaag is het einde der tijden!"

Er stromen nu massa's mensen naar het plein..

Dan begint het driehoekige ijsblokjes te regenen uit die oranje hemel en een donderende stem zegt tegen jou: Wees maar niet bang, want jij zult gered worden!

Je waagt het om nog even te vragen: En P. (toenmalig vriendje) dan?

Die ook, zegt de zware stem uit de hemel.

Plotseling zie je beneden op het plein vriendin R. kwaad staan stampen op een breedgerande strohoed, die ze op straat heeft gegooid..... Blijkbaar is zij niet uitverkoren.

En je denkt: Dat komt door al die mannen die ze heeft laten zitten.

Ondersteund door teksten uit de Bijbel wordt de vrouw gezien als onderworpen aan de man (want gemaakt uit een rib van de man) en als bron van alle kwaad (Eva en de appel).

Ook ten opzichte van de aarde (= vrouwelijk) wordt de houding van de man onderwerpend, terug te zien in de steeds intensievere manier van landbouw bedrijven.

Desondanks heeft Maria (Moedergodin) in de Rooms-Katholieke Kerk een centrale plaats behouden, waarschijnlijk getolereerd omdat deze praktijken toch niet uit te roeien waren.

Bij het ontstaan van het Protestantisme werd deze Maria-verering er ook uit gefilterd, samen met bijna alle symbolische handelingen en rituelen van de 'moederkerk'.

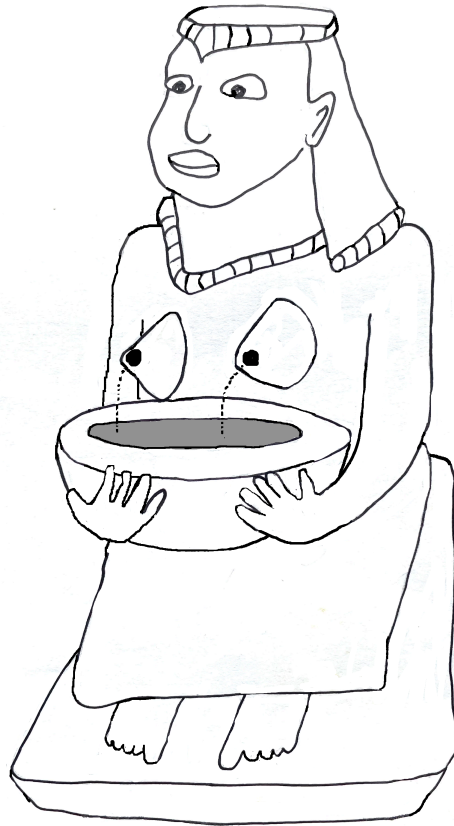
⁵ De Kelten, een oud Indo-Europees volk, bereikten het hoogtepunt van hun gebiedsuitbreiding (grote delen van Europa) in de 4e eeuw voor onze jaartelling.

⁶ De naam Galliërs is een oude term voor de meestal Keltische volkeren die voor de inval van de Romeinen Europa ten westen van de Rijn bevolkten.

⁷ De vindplaats, de Scheldemond, was een belangrijke schakel voor de handel tussen de Rijnstreek en het huidige Engeland. De godin werd waarschijnlijk vereerd door zeelui, vissers en handelaars, die haar dankoffers brachten voor een behouden overtocht.

Rituelen en beelden

Rituele aanroepingen en offergaven zijn van oudsher bedoeld om de goden gunstig te stemmen. Ze dienden ook om de mensen de mythen intenser te laten ervaren en op die manier een soort gemeenschapsgevoel te creëren. Waarschijnlijk maakte in het begin iedereen onderdeel uit van de rituelen. Na verloop van tijd zal er behoefte zijn ontstaan aan contactpersonen tussen de goden en de mensen, om zo'n ritueel op de juiste manier uit te voeren: magiërs, medicijnmannen, sjamanen, priesters of priesteressen. Deze contactpersonen voerden magische taferelen op, met rituele maskers of poppen die de goden of geesten verbeeldden, met muziek en dans (en drugs) met als doel communicatie tussen de geestelijke wereld en de gemeenschap tot stand te brengen.

De beelden, poppen en maskers maakten de goden zo concreet dat deze beeltenissen op den duur zelf werden gezien als bemiddelaars (intermediairs) tussen een persoon en de godheid, waardoor ze een heilige status kregen.

Door de beelden van de goden middels manipulatie te laten bewegen (te laten 'leven'), werd die ervaring nog sterker en daarmee werd de macht van de priesters groter. In onze streken zijn hier niet echt voorbeelden van bewaard,

maar uit de culturen rond de Middellandse zee zijn een paar interessante 'levende' beelden te noemen.

De Baäl-beelden van de Kanaänieten hadden naar men zegt bewegende armen die het mensenoffer naar de vuurspuwende mond van het beeld brachten.

Bij de vruchtbaarheids-feesten van Osiris (Egypte) en Dionysos (Griekenland) droeg men beelden rond met fallussen die konden worden bewogen. De knuppel van Jan Klaassen is hier waarschijnlijk een overblijfsel van (via de clowns van de commedia dell'arte met hun overdreven geslachtsdelen).

Dit beeldje van de moedergodin Astarte⁸ (Fenicische godin van de vruchtbaarheid, seksualiteit en oorlog) zit met een kom onder haar borsten. Er zitten gaatjes in de tepels. Door een vuurtje in het holle beeld smolt de was die de openingen in de borsten afdekte, waardoor er melk uit stroomde op het juiste moment in de rite.

Rituelen en het ontstaan van theater

Het Griekse woord 'theater' komt van the-ater ofwel altaar van god. Dan lijkt het voor de hand liggend aan te nemen dat de oervorm van het Griekse theater bestond uit de opvoering van rituelen. Eén persoon speelde diverse goden-rollen door middel van maskers, met als tegenspeler een koor (dat het volk verbeeldde). Na verloop van tijd kwamen er meer (leken)spelers bij, uitsluitend mannen, die ook de vrouwenrollen voor hun rekening namen. De Romeinen namen deze theatervorm over. Toen het Christendom in 312 de officiële godsdienst werd van het Romeinse Rijk, was het theater erg vulgair geworden en werd het verboden.

In de Middeleeuwse Christelijke kerken werden ook weer spelen opgevoerd. Omdat het 'gewone volk' de Latijnse mis niet kon begrijpen, werden de Bijbelverhalen uitgebeeld door toneelspelers en later met poppen. Poppen waren natuurlijk minder duur en konden daarnaast gemakkelijker de 'neerdalende engel' of 'de Hemelvaart' verbeelden.

Nog steeds is het Franse woord voor alle theaterpoppen 'marionnette', wat Kleine Maria betekent.

⁸Tekening vrij naar: Dama de Galera (M.A.N., Madrid)

